

11

સંયુક્ત રાષ્ટ્રો (યુ.એન.)

11.1 સંયુક્ત રાષ્ટ્રોનો ધ્વજ

શાંતિ-ગીત ગાયે જા, ક્રાંતિ-ગીત ગાયે જા,
કહ રહા તિરંગા અબ, ઊંચા સર ઉઠાયે જા,
રંગ-ધર્મ - જાતિભેદ, રહે હૈ જગ મેં બેદ,
બંધનોં કો તોડ કે, એકતા કો લાયે જા,
યુદ્ધ કી ઘટાયેં ઘોર, છા રહી હૈ ચારોં ઓર,
શાંતિ કી હવાયેં બન, બદલિયાં હટાયે જા,
વિશ્વ કા ભવિષ્ય આજ, નૌજવાન તેરે હાથ,
પ્રેમ કે પ્રકાશ કો, વિશ્વ મેં ફેલાયે જા,

વિચારો

(1) વિશ્વમાં શાંતિની જરૂર શા માટે છે ? (2) યુદ્ધો થતાં શા માટે અટકાવવાં જોઈએ ?

વિશ્વસંસ્થાની જરૂરિયાત શા માટે ?

પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધે વિશ્વના મોટા ભાગમાં વિનાશનું તાંડવ સર્જ્યું. વિશ્વના લોકો શાંતિ ઝંખતા હતા. દુનિયાના ઇતિહાસે પુરવાર કરી આપ્યું કે સમગ્ર વિશ્વમાં શાંતિ સ્થાપવા માટે એક મધ્યસ્થ સંસ્થાની જરૂર છે. જેમ દેશનાં જુદાં-જુદાં રાજ્યો વચ્ચે સંકલન સાધવા રાષ્ટ્રીય સ્તરે વિવિધ સંસ્થાની જરૂર છે. તેમ દુનિયાના દેશો વચ્ચે સહકાર સાધવા આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે પણ વિશ્વસંસ્થાની જરૂર છે કે જે દુનિયાના દેશોને શાંતિ, સંપ અને સહકારના માર્ગે વાળે.

અમેરિકાના પ્રમુખ વિલ્સને વિશ્વસંસ્થાનો વિચાર રજૂ કર્યો. પરિણામે ઈ.સ. 1920માં યુદ્ધને અટકાવનાર અને શાંતિની ચાહક એવી રાષ્ટ્રસંઘ (લીગ ઓફ નેશન્સ) સંસ્થાની સ્થાપના થઈ. વિશ્વકક્ષાએ સંસ્થા સ્થાપવાનો આ પ્રથમ પ્રયાસ હતો. થોડો સમય તો આ સંસ્થાએ બે દેશો વચ્ચેના તકરારી મુદ્દાનો નિકાલ લાવીને યુદ્ધ થતું અટકાવ્યું, પરંતુ નબળા દેશોને શક્તિશાળી દેશોના આક્રમણથી બચાવવાના મહત્ત્વના કાર્યમાં આ સંસ્થા નિષ્ફળ નીવડી અને બીજું વિશ્વયુદ્ધ ફાટી નીકળ્યું.

બીજા વિશ્વયુદ્ધે પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ કરતાં પણ વધુ વિનાશ વેર્યો. અણુબૉમ જેવાં વિનાશક શસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરીને મોટા સમુદાયમાં માનવસંહાર કરવામાં આવ્યો. દુનિયાના બધા દેશોને વત્તેઓછે અંશે આથી સહન કરવું પડ્યું. વિશ્વમાં હાહાકાર મચી ગયો.

વિચારો

પ્રથમ અને દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ કયાં વર્ષો દરમિયાન થયાં ? કોની-કોની વચ્ચે થયાં ? તેનાં શા પરિણામો આવ્યા ?

11.2. સંયુક્ત રાષ્ટ્રોનું
વડું મથક, ન્યૂયૉર્ક

સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘ (યુનો)નો ઉદ્ભવ :

વિશ્વને યુદ્ધના ભયમાંથી મુક્ત કરવા માટે રાજપુરુષોએ કમર કસી. તે સમયના અમેરિકાના પ્રમુખ રુઝવેલ્ટના પ્રયાસોથી એક વિશ્વસંસ્થાની યોજના ઘડવામાં આવી. પરિણામે ઈ.સ. 1945ના ઓક્ટોબરની 24મી તારીખે વિશ્વશાંતિ અને વિશ્વપ્રજાનાં કલ્યાણના હેતુથી ‘સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘ’ની સ્થાપના થઈ. તેનું અંગ્રેજી ટૂંકું નામ ‘યુનો’ (UNO) (યુનાઈટેડ નેશન્સ ઓર્ગેનાઈઝેશન) હતું. હવે આ સંસ્થા ‘યુનાઈટેડ નેશન્સ’ (યુ.એન.) તરીકે ઓળખાય છે.

સંયુક્ત રાષ્ટ્રો (યુ.એન.)ની સ્થાપના થઈ, ત્યારે 51 સભ્યરાષ્ટ્રો હતાં. આજે (ઈ.સ. 2011) સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની સભ્યસંખ્યા 193 સુધી પહોંચી ગઈ છે.

જાણવા જેવું

- યુ.એન.ના મહામંત્રીની મુદત 5 વર્ષની હોય છે. ઈ.સ. 2007થી દક્ષિણ કોરિયાના બાન-કી-મૂન ફરજ બજાવે છે.
- આફ્રિકામાં આવેલ દક્ષિણ સુદાન યુ.એન.નો 193મો સભ્યદેશ બન્યો.
- યુ.એન.ની સત્તાવાર ભાષાઓમાં અરેબિક, ચાઈનીઝ, અંગ્રેજી, ફ્રેન્ચ, રશિયન અને સ્પેનિશ ભાષાઓનો સમાવેશ થાય છે.

યુ.એન.ના હેતુઓ :

સંયુક્ત રાષ્ટ્રો (યુ.એન.)ની સ્થાપના પાછળના હેતુઓ તેના બંધારણમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે :

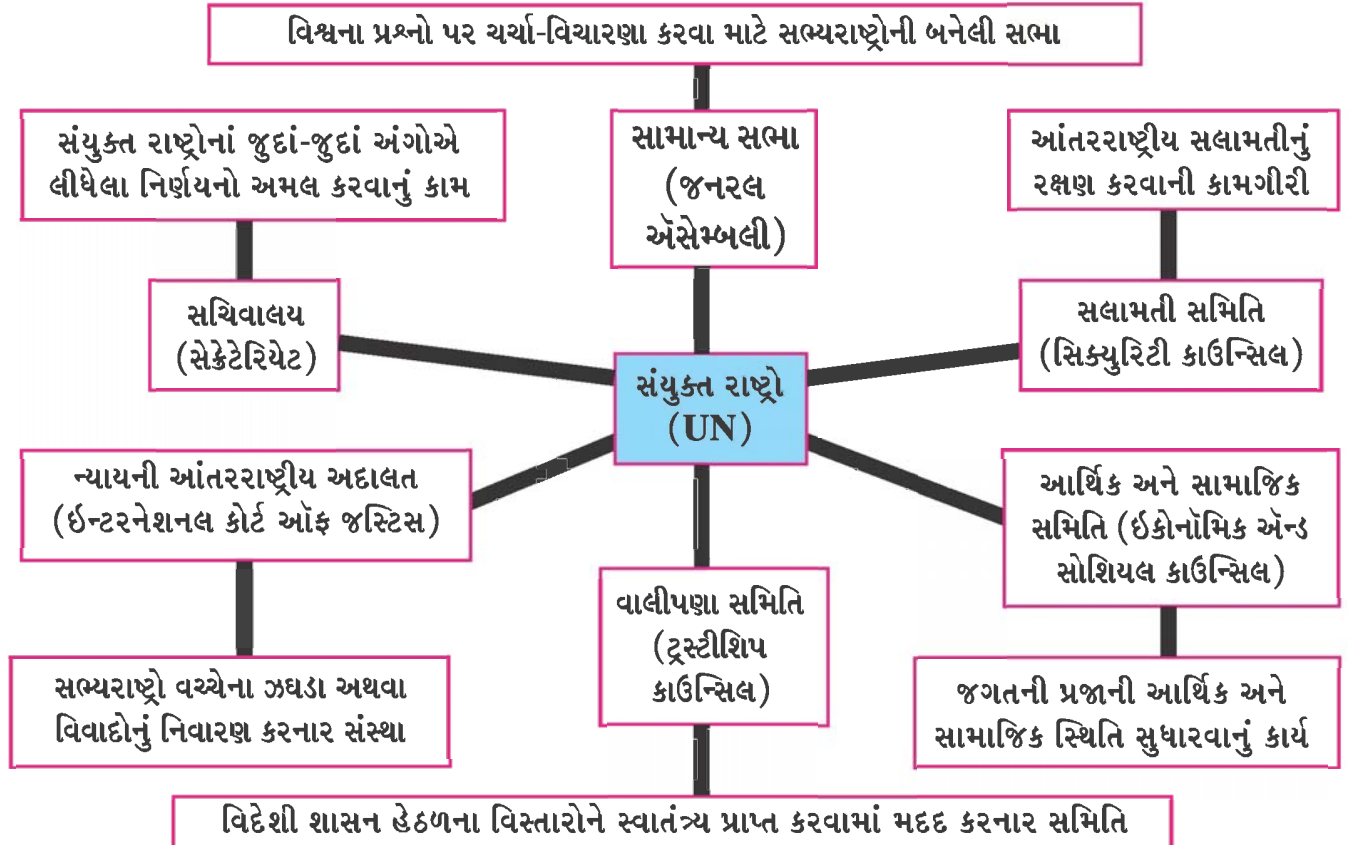
- (1) આંતરરાષ્ટ્રીય શાંતિ અને સલામતી જાળવવી.
- (2) સભ્યદેશો વચ્ચે મૈત્રીભાવના કેળવવી.
- (3) આંતરરાષ્ટ્રીય આર્થિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને માનવીય પ્રશ્નોનો નિકાલ કરવો.
- (4) બધા જ લોકોના માનવહકો અને મૂળભૂત સ્વતંત્રતા પ્રત્યે માનની લાગણી ઉત્પન્ન કરવા સહકાર સાધવો.

આ હેતુઓ યુ.એન.નાં જુદાં-જુદાં અંગો દ્વારા સિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તેનાં મુખ્ય છ અંગો છે. હવે આપણે એ દરેકનો ટૂંકમાં પરિચય મેળવીએ.

વિચારો

- (1) માનવીની મૂળભૂત જરૂરિયાતો કઈ-કઈ છે ? (2) આજના વિકટ પ્રશ્નો કયા-કયા છે ? (3) માનવકુળને ઉગારવા શું-શું કરી શકાય ? (4) તમારા મતે યુનો જેવી સંસ્થાની જરૂર છે ? શા માટે ? (5) 'યુનોદિન' ક્યારે ઊજવવામાં આવે છે ?

સંયુક્ત રાષ્ટ્રોનાં અંગો :

સામાન્ય સભા (General Assembly) :

11.3 સામાન્ય સભાનો સભાખંડ

સામાન્ય સભા યુનોનું સૌથી મોટું અંગ છે. તેને ‘વિશ્વની પાર્લમેન્ટ’ કહી શકાય. યુનોમાં જોડાયેલાં રાષ્ટ્રોના પ્રતિનિધિઓ તેમાં બેસે છે. દરેક સભ્યરાષ્ટ્ર તેના વધુમાં વધુ પાંચ પ્રતિનિધિઓ મોકલી શકે છે, પણ મત પ્રદાન વખતે એક રાષ્ટ્ર એક જ મત આપી શકે. સામાન્ય સભા વર્ષમાં એક વાર મળે છે. તેના સભ્યો દર વર્ષે પ્રમુખ અને ઉપપ્રમુખની ચૂંટણી કરે છે. ઈ.સ. 1953-54માં ભારતના પ્રતિનિધિ આ સભાના પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાયા હતા. આ સભાએ માનવ-અધિકારો અંગેનું વૈશ્વિક જાહેરનામું ઈ.સ. 1948માં 10 ડિસેમ્બરે મંજૂર કર્યું.

11.4 શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડિત

વિચારો

- યુ.એન.ની સામાન્ય સભાના પ્રમુખ તરીકે ભારતમાંથી કોની વરણી થઈ હતી ?
- ‘માનવ-અધિકાર દિન’ ક્યારે ઊજવવામાં આવે છે ? શા માટે ?
- ‘માનવ-અધિકાર’ શું છે ? શા માટે જરૂરી છે ?

સલામતી-સમિતિ (Security Council) :

યુનોનું આ સૌથી મહત્વનું અંગ છે. તેમાં 15 સભ્યો છે. તેમાંથી યુ.એસ.એ., બ્રિટન, ફ્રાન્સ, રશિયા અને ચીન એમ પાંચ સભ્યો કાયમી છે. બાકીના બિનકાયમી 10 સભ્યોને સામાન્ય સભા બે વર્ષ માટે ચૂંટે છે. વિશ્વમાં શાંતિ અને સલામતી જાળવવા માટે આ સમિતિને વિશાળ સત્તાઓ આપવામાં આવી છે. રાષ્ટ્રો વચ્ચેના ઝઘડાઓને તેણે શાંતિમય સાધનો દ્વારા ઉકેલ લાવવાનો પ્રયત્ન કરવાનો હોય છે. સંયુક્ત રાષ્ટ્રોના સચિવાલયના વડા ‘મહામંત્રી’ તરીકે ઓળખાય છે. તેમની નિમણૂક સલામતી-સમિતિની ભલામણથી સામાન્ય સભા કરે છે. તેઓ સંયુક્ત રાષ્ટ્રોના મુખ્ય વહીવટી અધિકારી તરીકે કામગીરી બજાવે છે.

વિચારો

- (1) શાંતિમય સાધનો દ્વારા ઉકેલ લાવવા સલામતી સમિતિ શું કરે છે ?
- (2) જો કોઈ ઝઘડાખોર રાષ્ટ્ર આ સમિતિના આદેશનો અનાદર કરે, તેવા સંજોગોમાં આ સમિતિ શું કરી શકે છે ?
- (3) સંયુક્ત રાષ્ટ્રોના મહામંત્રી શું કાર્ય કરતા હશે ? હાલમાં મહામંત્રી તરીકે કોણ છે ?

વિટો એટલે શું ? :

સલામતી-સમિતિના કોઈ પણ નિર્ણય માટે પાંચ કાયમી સભ્યોના હકારાત્મક (મંજૂરી માટે) મત લેવાનું જરૂરી છે. પાંચમાંથી એક પણ સભ્યરાષ્ટ્ર ‘નકારાત્મક મત’ આપે તો નિર્ણય લઈ શકાતો નથી. સત્તા ધરાવતા પાંચ કાયમી સભ્યરાષ્ટ્રના નિષેધ કરવાના અથવા નિર્ણયને નામંજૂર કે નિરર્થક કરવાના અધિકારને ‘નિષેધાધિકાર’ કે ‘વિટો પાવર’ કહે છે.

વિચારો

- (1) શું તમે માનો છો કે સલામતી-સમિતિના કાયમી સભ્યોની સંખ્યા વધારવી જોઈએ ? શા માટે ?
- (2) સંયુક્ત રાષ્ટ્રોના મહામંત્રીનું પદ ખૂબ જવાબદારીવાળું છે ? શા માટે ?

પ્રવૃત્તિ

- લાઈબ્રેરીમાં જઈ સંદર્ભપુસ્તકમાંથી યુનોનાં અન્ય અંગો વિશે સવિસ્તાર માહિતી મેળવો.
- વર્તમાનપત્રોમાં આવતા યુનોને લગતા સમાચારનાં કટિંગ્સનો સંગ્રહ કરો.

સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની વિશેષ સંસ્થાઓ :

જગતના લોકોનાં જીવનધોરણો ઊંચાં આવે, તેમને રોજગારીની તકો પ્રાપ્ત થાય તેમજ લોકોના સામાજિક, આર્થિક, શૈક્ષણિક અને સાંસ્કૃતિક વિકાસ માટે પ્રયાસો કરવા એ સંયુક્ત રાષ્ટ્રોનું મહત્વનું કાર્ય છે. આ ધ્યેયો સિદ્ધ કરવા યુ.એન.ના નેજા હેઠળ વિશિષ્ટ ક્ષેત્રોમાં કામ કરનારી ખાસ સંસ્થાઓની સ્થાપના કરવામાં આવી છે.

યુ.એન.ની વિશેષ સંસ્થાનું નામ	ટૂંકું નામ	સંસ્થાનું વડું મથક	સંસ્થાનું મુખ્ય કાર્ય
વિશ્વ આરોગ્ય સંગઠન	WHO ('હુ')	જિનિવા	દુનિયાના લોકોનાં શારીરિક અને માનસિક આરોગ્યમાં સુધારો થાય એ માટે પ્રયાસો કરવા.
યુનેસ્કો	UNESCO (યુનેસ્કો)	પેરિસ	દુનિયાના વિવિધ દેશો વચ્ચે શૈક્ષણિક, વૈજ્ઞાનિક અને સાંસ્કૃતિક ક્ષેત્રોમાં પરસ્પર સહકાર સાધવો.
આંતરરાષ્ટ્રીય મજૂર-સંગઠન	ILO (આઈ.એલ.ઓ.)	જિનિવા	માલિકો દ્વારા કામદારોનું શોષણ ન થાય, યોગ્ય વેતન પ્રાપ્ત થાય તે માટે પ્રયત્નો કરવા.
યુનિસેફ	UNICEF (યુનિસેફ)	ન્યૂયોર્ક	બાળકોના જીવનની ગુણવત્તા સુધરે, યોગ્ય અને પોષણક્ષમ આહાર પ્રાપ્ત થાય એવા બાળકલ્યાણના કાર્યક્રમો યોજવા.
ખોરાક અને કૃષિ સંગઠન	FAO (ફાઓ)	રોમ	વિશ્વમાં અન્નનું ઉત્પાદન વધે અને કૃષિનો વિકાસ થાય એવા પ્રયાસો કરવા.
વિશ્વબેન્ક	IBRD (આઈ.બી.આર.ડી.)	વૉશિંગ્ટન-ડી.સી.	વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન ખુવાર થયેલા દેશોના પુનઃનિર્માણ માટે ધિરાણ, વિકાસશીલ દેશોના વિકાસ તેમજ મહાનગરોના પ્રોજેક્ટ માટે ધિરાણ આપવું.

પ્રવૃત્તિ

નીચેની સંસ્થાઓના પ્રતીકો (લોગો કે ફ્લેગ)ને ઓળખી તેમનાં વિસ્તૃત નામ અંગ્રેજીમાં લખો.

(1)

(2)

(3)

(4)

(5)

(6)

(7)

(8)

વિચારો

1. તમારા ગામ, તાલુકા તેમજ જિલ્લાની વિશેષ સંસ્થાઓનાં પ્રતીક એકત્ર કરો.
2. નીચેનાં પ્રતીકો કયાં ક્ષેત્રો સાથે સંબંધ ધરાવે છે ?

પ્રવૃત્તિ

- (1) સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની વિશેષ વૈશ્વિક સંસ્થાઓની માહિતી પુસ્તકાલયમાંથી સંદર્ભપુસ્તકો મેળવી એકઠી કરો અને અહેવાલ બનાવો. (વિવિધ સંસ્થાના લોગો, વિસ્તૃત નામ, સ્થાપનાનો હેતુ, કાર્યાલયનું વડું મથક, કામગીરીના મુદ્દા લેવા.)
- (2) વિશ્વસ્તરે કાર્ય કરતી બીજી આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓની યાદી બનાવો.

સંયુક્ત રાષ્ટ્રો (યુનો)ને ભારતનો સહકાર :

ભારતદેશે યુનો મારફતે જ પરદેશે સાથેના મતભેદોને ઉકેલવાનો સિદ્ધાંત સ્વીકાર્યો છે. સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની શાંતિ સ્થાપવાની કામગીરીમાં ભારતે સક્રિય સહકાર આપ્યો છે. કોરિયાના યુદ્ધમાં ઘવાયેલા સૈનિકોની સારવાર કરવા ભારતે ડોક્ટરોની ટીમ મોકલી હતી. સંયુક્ત રાષ્ટ્રોના નેજાહેઠળ પોતાના સૈનિકો મોકલી કટોકટી ઉકેલવામાં ભારતે સહાય કરેલી. સલામતી-સમિતિ ઉપરાંત વિવિધ સમિતિઓના સભ્ય તરીકે ભારતે ઉપયોગી ભૂમિકા ભજવી છે. ભારતીયોએ મહત્વના હોદ્દાઓ ધારણ કરીને પોતાના જ્ઞાન-અનુભવનો લાભ આપ્યો છે.

ભારતે ‘પંચશીલ’નો વિચાર વિશ્વ સમક્ષ રજૂ કર્યો.

વિચારો

- (1) યુ.એન.ની વિવિધ સમિતિઓમાં સેવા આપનાર ભારતીયોની યાદી તૈયાર કરો.

સેવા આપનાર મહાનુભાવ	સમિતિનું નામ	ક્યા હોદ્દા પર

પ્રવૃત્તિ

પંચશીલના સિદ્ધાંતો વિશે વિસ્તૃત માહિતી સંદર્ભપુસ્તકમાંથી અથવા શિક્ષક પાસેથી મેળવો અને તમારી નોંધપોથીમાં નોંધો.

માનવીની ઉજ્જવળ આશા :

વિશ્વનાં બધાં જ રાષ્ટ્રો યુનોને સાથ અને સહકાર આપે, તો વિશ્વશાંતિનો સાચો અનુભવ થાય. આ માટે બધા રાષ્ટ્રો યુદ્ધ નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે અને ઘાતક શસ્ત્રોનું ઉત્પાદન બંધ કરી દે એ જરૂરી છે. આજે જો બધાં રાષ્ટ્રો શસ્ત્રો વધારવાની હરીફાઈ બંધ કરી દે, તો અબજો રૂપિયાનો બચાવ થાય. આ રકમમાંથી વિશ્વના લોકોનું કલ્યાણ થઈ શકે એમ છે.

પૃથ્વી જ એવો ગ્રહ છે, જ્યાં મનુષ્યોએ રહેવાનું છે. તેથી માનવીએ વિશ્વઐક્ય અને વિશ્વશાંતિ માટે સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની સફળતાને ઝંખવી જ રહી.

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ આપો :

- (1) 'વિશ્વઐક્ય' એટલે શું ? આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે વિશ્વસંસ્થા સ્થાપવાની જરૂર શા માટે જણાઈ ?
- (2) યુનોની સ્થાપના કયા સંજોગોમાં થઈ ?
- (3) યુનોના મુખ્ય હેતુઓ કયા છે ?
- (4) સંયુક્ત રાષ્ટ્રોનાં મુખ્ય અંગો કયાં છે ?
- (5) યુનોની કાર્યસિદ્ધિમાં ભારતનો શો ફાળો છે ?

2. નીચેનાં વિધાનો પૈકી સાચાં વિધાનો સામે (✓) ની અને ખોટાં વિધાનો સામે (x) ની નિશાની કરો :

- (1) 'વિટો સત્તા' એટલે સલામતી-સમિતિના કોઈ પણ નિર્ણયને નામંજૂર કરવાનો અધિકાર. ☐
- (2) લીગ ઓફ નેશન્સની સ્થાપના વખતે ભારત સ્વતંત્ર રાષ્ટ્ર ન હતું. ☐
- (3) યુનેસ્કોના અધ્યક્ષ તરીકે ભારતનાં વિજયાલક્ષ્મી પંડિત ચૂંટાઈ આવેલાં. ☐
- (4) દર વર્ષે 26મી જાન્યુઆરીએ 'યુનાઈટેડ નેશન્સ ડે' ઊજવવામાં આવે છે. ☐
- (5) સંયુક્ત રાષ્ટ્રની સલામતી-સમિતિમાં પાંચ રાષ્ટ્રો કાયમી સભ્ય છે. ☐

3. નીચેના વિશે ટૂંકનોંધ લખો :

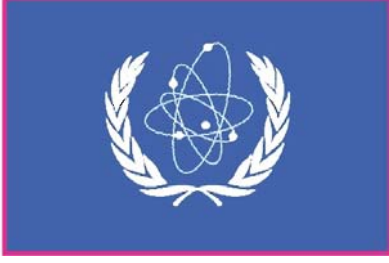
- (1) સામાન્ય સભા
- (2) સલામતી સમિતિ
- (3) નિઃશસ્ત્રીકરણની જરૂરિયાત

4. નીચે જણાવેલ સંસ્થાઓનાં પ્રતીકો (લોગો) શોધી તમારી નોંધપોથીમાં ચોંટાડીને અથવા દોરીને તેની સામે સંસ્થાનું વિસ્તૃત નામ લખો :

ઉ.દા. FAO ફૂડ એન્ડ એગ્રિકલ્ચર ઓર્ગેનાઈઝેશન	UNICEF	WHO	UNESCO
---	---------------	------------	---------------

5. આંતરરાષ્ટ્રીયસ્તરે કામગીરી કરતી સંસ્થાને તેના પ્રતીક પરથી તમારા મિત્ર, શિક્ષક તેમજ ઇન્ટરનેટના માધ્યમથી ઓળખી તેનું વિસ્તૃત નામ તેની સામે લખો.

(1)

(2)

6. વિશ્વસ્તરે ઓલિમ્પિક રમતોત્સવમાં રમાતી રમતોની યાદી બનાવો. તેમાંથી કોઈ પણ બે રમતો, જે તમારા વિસ્તારમાં રમાતી હોય, તેના નિયમોની યાદી બનાવી તેનું મેદાન દોરો.

